

Hviezdoslav Pavol Országh
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Básnik, ktorý v poslednej tretine 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia svojím umením oslavoval krásu krajiny, duchovnú životaschopnosť slovenského národa a horlil za ideály pravdy a spravodlivosti; jazykové prostriedky vtedajšej slovenčiny pritom používal tak majstrovsky, že jeho diela dodnes patria k vrcholom slovenskej literatúry.

Životopisné údaje:

Hviezdoslav – občianskym menom Pavol Országh sa narodil 2. 2. 1849 v roľníckej zemianskej rodine vo Vyšnom Kubíne. Po skončení ľudovej školy ho rodičia dali k bezdetnému strýkovi Jánovi, ktorý ho mal adoptovať. Ďalšie tri roky prežil u strýka Pavla, krajčira v Miškovci, kde študoval na gymnáziu a zoznámil sa aj s dielami maďarských básnikov Petöfiho a Aránya. Po strýkovej smrti prešiel na gymnázium do Kežmarku, tu dostal aj svoje prvé ocenenie za maďarské básne. Skúšal písať tiež po nemecky, vyslúžil si za to pochvalu profesora, ktorý ho nazval mladým Goethem. Práve počas kežmarského štúdia sa vrátil k slovenčine, na čom mali zásluhu oravskí národovci, ktorí vlastným nákladom vydali jeho prvotinu Básnické prviesenky Jozefa Zbranského. Po maturite odišiel na právnickú akadémiu do Prešova. Spolu s Kolomanom Banšellom redigoval almanach Napred. Zborník vzbudil prudký odpor staršej generácie, reprezentovanej J.M. Hurbanom a A. Sytnianskym a mladému básnikovi uzavrel publikačné možnosti v časopise Orol. Po skončení právnickej akadémie začal pracovať ako advokátsky pomocník A. Nádašiho v Dolnom Kubíne. Neskôr pracoval v Martine (vtedy sa zúčastnil v Prahe sa oslavách Jungmanovej storočnice, o čom napísal báseň). Opäť sa vrátil do Dolného Kubína, kde mu za verejné vystúpenie na obranu slovenských gymnázií hrozilo prepustenie a tak na čas pracoval ako advokátsky koncipista v Senici. Potom v Budapešti zložil advokátsku skúšku a otvoril si vlastnú kanceláriu v Námestove. V roku 1876 sa vrátil na súd v Dolnom Kubíne a oženil sa s Ilonou Novákovou. V roku 1877 po prvý raz použil pseudonym Hviezdoslav v básnickom nekrológu za V. Paulínym-Tóthom v Národných novinách. Neskôr sa opäť presťahoval do Námestova, kde pôsobil ako advokát dvadsať rokov. Jeho manželstvo bolo bezdetné, adoptoval však dve deti po smrti brata. Po roku 1899 žil v Dolnom Kubíne, okrem vlastnej tvorby prekladal maďarských básnikov. V roku 1921 vážne ochorel a 8. novembra zomrel. Pochovaný je v Dolnom Kubíne.

Diela:

Svoju tvorbu rozvíjal v dvoch líniách – lyrickej a epickej a každú z nich realizoval výlučne veršom. Len v oblasti drámy sa pokúšal kombinovať verš s prózou. V roku 1868 mu vyšla prvá zbierka Básnické prviesenky Jozefa Zbranského, venoval ju A. Sládkovičovi a jeho umeleckému odkazu. V lyrike Hviezdoslav vytvoril osem veľkých básnických cyklov. (Prvú zbierku básní Krb a vatra pripravil už v roku 1880, táto zbierka však nevyšla). Už o rok vydal cyklus Sonety, ktorý obsahoval 21 básní. Nasledovali Letorosty, Žalmy a hymny. Prírodná lyrika spojená s reflexiami prevláda v cykloch Prechádzky jarom a Prechádzky letom. Ďalšími zbierkami boli Stesky, Dozvuky a Krvavé Sonety – protest proti vojne. Mimo cyklov vyšli Hviezdoslavovi rôzne príležitostné básne. Napriek kľúčovému významu lyriky v jeho tvorbe, ťažiskom básnikovho rozsiahleho diela je epika – najmä veľké básnické skladby Hájnikova žena, Ežo Vlkolínsky, Gábor Vlkolínsky, ale tiež krátka epika - básnické poviedky a básne s biblickou tematikou (Agar, Ráchel), kompozícia Na Luciu a balady, napr. Zuzanka Hraškovie, Pri kaplici. Známa je tiež úsmevná idylka Bútora a Čútora, básnické skladby Na obnôcke, Poludienok a iné. Ďalší literárny okruh tvorí jeho dramatická tvorba – Herodes a Herodias. V poslednom období života sa venoval viac prekladateľskej činnosti, Hviezdoslavovou

zásluhou vyšli v slovenčine mnohé klasické diela z ruskej, maďarskej, nemeckej poézie, ale aj Shakespeareove hry.

Podrobnejšie o dielach:

Sonety – obsahujú 21 básní. Je to prvý väčší cyklus sonetov v modernej slovenčine, autor sa v nich zamýšľa nad záhadami vesmírneho sveta, nad možnosťami ľudského poznania, zraňuje ho „zloba a nepravosť“ pozemského života, chce od neho uniknúť do sveta fantázie, básnickej tvorby. Napokon však zisťuje, že jeho miesto je na zemi, v strede spoločenských zápasov. Zbierka vznikla v rokoch 1882 – 1886.

Letorosty - v tomto trojdielnom lyrickom cykle z rokov 1885 – 1893 (najmä v Letorostoch I.) Hviezdoslav vyslovil realistický estetický program vlastnej tvorby – „mne odporným, čo prírode sa prieči, len pravdy si ctím prostý obličaj...“ Druhý cyklus je poznačený smútkom básnikovo zlého životného obdobia – smrťou rodičov i brata, zamýšľa sa nad zmyslom ľudského života. V treťom cykle autor postupne prechádza od vlastných bôľov k problémom života slovenského ľudu, kritizuje vykorisťovateľskú morálku a príživníctvo (napr. báseň K vám urodzeným veľkomožným a iné). Letorosty uzatvára krásnymi spomienkovými básňami na matku (Priadka) a otca (Roľník).

Žalmy a hymny (1885 – 1892) – v centre Hviezdoslavovej žalmickej poézie je rozpor medzi jeho idealistickými predstavami o svete a skutočnosťou. Idea Boha sa v žalmoch mení z podoby otca na princíp spravodlivosti. V živote človeka, v jeho zániku – smrti sa prejavuje aj krutá stránka tohto princípu, básnik je bezmocný (De profundis).

Prechádzky jarom, Prechádzky letom (1898) – cykly prírodnej lyriky, ktoré patria k „najjasavejším“ miestam Hviezdoslavovej poézie. Hornooravská príroda, jej krása, nezničiteľná sila a schopnosť neustálej obnovy vyvoláva predstavu o nezničiteľnosti ľudstva. V oboch cykloch vystupuje autor ako mysliteľ i maliar – krajinár.

Stesky – v štvordielnom cykle, ktorý Hviezdoslav napísal po návrate z Námestova do Dolného Kubína (1903) sa naliehavo ozýva myšlienka starnutia, clivých spomienok, úvah nad životom i blížiacou sa smrťou (Ach, nie som viac ten, čo som býval). Najvýraznejšou básňou z tejto zbierky je Slovenský Prometej - autor prirovnáva svoj údel k mukám antického titana, ktorý podobne ako on priniesol svetlo svojmu ľudu. Bolesť slovenského hrdinu je o to väčšia, že ľud ešte nie je schopný prijať jeho svetlo a tí, čo by ho mohli a mali šíriť, mu pripravujú útrapy. V zbierke Stesky autor reagoval aj na revolúciu v Rusku roku 1905 (Slavianstvo, teba sudba stíha a Ach, búri, kvasí sa to vo Slavianstve). Vyjadril v nej pocity osamotenosti a márnosti básnika, ku ktorému je vlastný národ hluchý, v závere sa zo žalostenia menia na obžalobu „znatí“, teda slovenskej inteligencie.

Dozvuky – autor tento cyklus vytvoril v rokoch 1901 –1910. Obsahuje kritiku sociálnych ale aj literárnych javov (napr. Kraskovej zbierky Nox et solitudo), pokračujú však tiež pocity stratených nádejí, starnutia a ochabnutia umeleckých síl básnika. Sú tu však aj „lúče nádeje“ - reakcie na maďarského básnika Adyho, ktorý volá po zjednotení sociálne utláčaných vrstiev všetkých uhorských národov (Tak, herolde ty svitajúcich časov), v inej básni pozdravuje zástancu Slovákov nórskeho básnika Björnsona (Skald veľký z veže severa). Z Dozvukov sa vyníma báseň Nie, slovenského darmo od poetu... V nej Hviezdoslav manifestačne zdôrazňuje svoju prvoradú úlohu – slúžiť ľudu -, ktorá mu nedovolí urobiť si z lýry nástroj na „čisté“ umenie. V básňach sú útoky proti parazitujúcim boháčom, proti pokryteckej vládnucej vrstve maďarského národa, ktorá hlása slobodu, ale pritom odopiera na ňu právo iným národom, ale aj útoky proti slovenskému odrodilstvu.

Krvavé sonety – tento cyklus 32 básní - sonetov napísal Hviezdoslav krátko po vypuknutí vojny v roku 1914, v prvej časti zbierky vytvára otrasný obraz vojny, jej ničivých dôsledkov

pre ľudstvo, v druhej časti ho trápi otázka, kto je za tú hrôzu zodpovedný. Nenachádza priamu odpoveď, tuší, že je to sebestvo - egoizmus jednotlivcov, skupín, národov („panovačnosť nadutá“), hmotárstvo a prospechárstvo. Protestuje proti vojne a vyjadruje, čo očakáva od vytúženého mieru - spravodlivosť pre všetky národy i pre každého jednotlivca. V jednom sonete sa pýta: „a keď sa toto peklo vyvzteká, mier bude? Pokoj v duši človeka?...“ Kládne si tiež otázku či „bude chleba, bude všetkým...“

Hájnikova žena – tragický príbeh mladého hájnika Miša Čajku a jeho ženy Hanky vsadil básnik do krásnej hornooravskej prírody, ktorá hýri farbami i menlivými náladami, používal pritom monumentálne, živé obrazy. S psychologickou prenikavosťou vyjadruje chvíle šťastia i hlboko otriasajúce drásavé pocity Čajkovcov, najmä Hanky, ktorá sa stretne so smrťou, keď v sebaobrane zabije zhýralého šľachtica Artuša Villániho, ktorý chce zhanobiť jej ženskú česť. Hanka z hrôzy zošalie, jej muž vezme vinu na seba, ale po jej pravdivej výpovedi ho súd oslobodí. Hankino pomätenie pomíne, keď sa jej narodí dieťa. Hájnikova žena vyniká nielen bohatými básnickými obrazmi, ale aj jedinečným využívaním jazykových prostriedkov, bohatosťou veršových foriem, premyslenou kompozíciou. Autor používa osemslabičný a deväťslabičný jambický verš s rôznymi variáciami rýmovej výstavby, oživujú ho piesňovými vložkami, ktoré majú trochejský alebo daktylotrochejský verš. Dokonale vykreslil nielen charakter postáv, ale tiež psychologické a sociálne pozadie konfliktu i jeho dobovú podmienenosť. Lyrickoepická skladba Hájnikova žena svedčila o zrelom realistickom umení básnika.

Ežo Vlkolínsky – hlavnou témou je spor zemianskej matky so synom, ktorý si chce vziať sedliacke dievča. Matka ho síce vydedí, no prichýli ho ešte pyšnejší zeman – strýko, ktorý iba navzdory nenávidenej švagrinej vystrojí synovcovi svadbu. Obraz svadby dáva básnikovi príležitosť ukázať prednosti sedliactva a jeho morálne víťazstvo nad zemianstvom. Záver skladby smeruje k zmiereniu matky so synom zásluhou vnúčaťa, táto scénka patrí k najdojímavejším v slovenskej literatúre. Dielo je rámcované obrazom rodostromu na začiatku a zdravej jablone v závere skladby. Práve jablň svojimi plodmi pritiahne vnúča za starou materou a súčasne symbolizuje životaschopnosť sedliactva.

Gábor Vlkolínsky – udalosti sa odohrávajú približne v tom istom čase ako v Ežovi Vlkolínskom (1858 – 1865) a zobrazuje hospodárske a morálne hynutie zemianskych rodín. Dielo predstavuje umeleckú kroniku, ktorá zaznamenáva aj udalosti vonkajšieho sveta, čo rozvlnili hladinu Vlkolína – cisársky patent z roku 1859, memorandové zhromaždenie 1861 a pod. Cez umelecké obrazy ukazuje vývoj smerujúci k rovnosti, ktorá patrí k ideálom básnika.

Dve návštevy – báseň vyšla až po smrti Hviezdoslava (1923) a je vlastne dopovedaním deja eposov Ežo a Gábor Vlkolínsky. Básnik v nej cez skúsenosti s hrabivosťou bohatnúcich sedliakov vo vojnových rokoch odsudzuje aj pôvodne kladného hrdinu Eža Vlkolínskeho.

Krátka epika:

Vo viacerých krátkych skladbách – žánrových obrázkoch – sa odráža básnikova snaha zobrazovať dedinu živo a úsmevne. Také je napríklad dielko Bútora a Čútora, v ktorom chmáry susedských svárov rozjasní láska ich detí. Na obnôcke – je oslava voľnosti človeka v prírode, zábery nočných zábav mládeže, Prvý záprah – obrázok dlho utajovanej a nečakane prezradenej lásky mladých ľudí. Na tieto skladby (tiež Cez žatvu a Poludienok) nadviazal Hviezdoslav veľkými eposmi. Do Hviezdoslavovej krátkej epiky patria aj básne s biblickými námetmi, napr. Agar - o osudoch matky Agar a jej syna Izmaela, ktorých krutá Sára vyhnala z Abrahámovho domu, Ráchel je o matke dvojčiat zamordovaných Herodesom, básne Kain, Vianoce, Sen Šalamúnov. Alegorické básne dávali básnikovi priestor pre nadnárodné témy a príležitosť voľnejšie rozohrať obraznosť a veršovú virtuozitu. Do krátkej epiky patria tiež balady: Pri kaplici, Anča, Zuzanka Hraškovie, Jano Garazda, Ošetrovatelky, Mlatba a môžeme k nim priradiť tiež dielko Na Luciu – autor v nich čerpal z ľudového bájoslovia, povier a kúziel – cítil potrebu doplniť dielo o chýbajúce žánre, inšpirovali ho pravdepodobne

prekladané diela svetových autorov. Krátku epiku P.O. Hviezdoslava dopĺňajú historické dielka Pribina, Rastislav, Svätopluk, Alžbeta Thurzová, Žofia Bošniaková a ďalšie.

Herodes a Herodias – dráma patrí k vrcholom Hviezdoslavovej tvorby, pripravil sa na ňu predchádzajúcimi prácami, v ktorých spracoval biblické a historické námety a tiež prekladmi Shakespeara, v diele použil podobne ako on verše i prózu. Hrdinovia drámy Herodes Antipas a jeho druhá manželka Herodias sú historické postavy..

Úryvky:

Stesky – úryvok

Netrápte sa, piesne moje,
že vás málokto má rád.
Neviete byť ľahké – to je –
priezračných sa krás i vnád
ukazovať, budiť chuť
žmurkom očiek, maľbou líčok...
Z vábov tých, vraj, vám – vše chuť –
zišlo by sa za uzlíček.

Môžbyť, pravdu majú všetci,
čo toť uzlík núkajú;
no vy neberte ho predsa!
Čo vás do chvál hurhaju?
Recte: vetrom kúdol pliev...
na humennej zrno dlážke;
i nech sme tiež, čo i spev,
čisté zrnko: trebárs ťažké.

Necnite si, moje piesne,
že si licho cenia vás.
Neviete byť zvučné, z tiesne
přs tých vyznieť vo súhlas;
zo smiešku prejsť v švitor a
hrkálkami rýmov zvonit'...
To vám chybí, hovoria:
vo trilkoch bár slzy roniť.

Možno tak je; ale zato
hor'sa! – Zvukov v svete dost',
no nie každý: striebro, zlato;
mnohý: faloš, jalovosť...
Recte: jarček žblnkotá,
bo mu plytko, hravo-vľúдне;
s hlukom váha života
z prehlbokej čerpá studne.

Krvavé sonety – úryvok

Ó, ľudstvo! ľudstvo! Tak si vzdialené
nebolo nikdy od príkazu Krista:
Blížneho miluj ako seba, sčista
a bez výhrady splna, iskrenne.

Nač bolo jeho spásne učenie,
stvrdené smrťou, pravda, cesta istá:
keď bratu brat zmar stonásobne chystá,
preň zažíha hoc pekla plamene?

Čo mrav tvoj stojí, plň vied, umien perá,
keď vášňam sa dáš zaslepiť a viesť,
i pášeš potom ako divé zviera?
A čo si veniec pripravíš hen z hviezd,
neujdeš poroku, že dnes i včera
si v zlovest' spotvorilo blahovest'!

Sonet:

Sonet (alebo tiež znelka) je štrnásťveršový strofický básnický útvar. Verše sonetu sú najčastejšie päťstopové jambické a sú rýmované. Štrnásť veršov sonetu sa obvykle člení na štyri strofy. Prvé dve sú štvorveršové (kvartetá) a druhé dve trojveršové (tercetá). Táto základná strofická skladba však nie je absolútne záväzná, je známe aj iné strofické členenie. Shakespeareove sonety sa skladajú z dvanásťveršovej a dvojveršovej záverečnej strofy, Hviezdoslav svoje Krvavé sonety člení na dve štvorveršia a jedno šesťveršie. V kvartetách sonetu je zvyčajne rým obkročný (a-b-b-a), ale vyskytuje sa aj striedavý. Sonet je básnickým útvarom lyrickej poézie. Okrem vonkajšej skladby má sonet aj záväznú vnútornú stavbu. Každý obsahuje uzavretú myšlienku alebo opis. Obsah je členený na tézu, antitézu (nastolujujú a rozvíjajú tému) a syntézu (uzatvára tému pointou). Táto vnútorná dialektika robí zo sonetu báseň plnú vnútorného napätia a dramatickosti. Sonet sa v európskej poézii pestuje od čias renesancie až doteraz. K najvýznamnejším skladateľom sonetov patrili taliansky renesančný básnik Petrarca, poľský básnik Mickiewicz. Z našich básnikov sú to J. Kollár (Slávy dcéra), P.O. Hviezdoslav (Sonety, Krvavé sonety), S.H. Vajanský, J. Jesenský a ďalší. Novší básnici – napr. M. Válek a J. Kostra inovovali formu sonetov tak, že namiesto vznešených tém používali skôr témy s ironickým podtextom.

Zaujímavosti:

Recitovať Hviezdoslava je mimoriadne náročné, málo interpretov to dokáže. Pamätným a nedostihným recitátorom Hviezdoslava bol herec Viliam Záborský.

Rodný dom P.O. Hviezdoslava sa nezachoval, v jeho rodnej dedine – vo Vyšnom Kubíne je sochárske dielo Fraňa Štefunku Priadka, inšpirovaná Hviezdoslavovou básňou, venovaná svojej matke. V Bratislave na Hviezdoslavovom námestí je básnikov pomník, ktorý vytvorili sochári Jozef Pospíšil a Vojtech Ihrský.

Pseudonym Hviezdoslav použil Pavol Országh po prvý raz v roku 1877 v nekrológu za Viliamom Paulíny-Tóthom, ktorý bol publikovaný v Národných novinách. Odvtedy ho používal trvale.

Keď Hviezdoslav písal Hájnikovu ženu, hľadal skutočné miesto, kam by mohol príbeh situovať. Priatelia ho upozornili na hájovňu Na podvrší neďaleko Oravskej Polhory. Našiel tu aj mladý manželský pár, ktorý sa stal prototypom pre Michala a Hanku Čajkovcov. Dnes je v hájovni pamätná izba, pripomína zrod diela i celú básnikovu tvorbu. („Jak hniezdo v skrytu parutí, tak chalupa v hôr zákutí uprostred zeleného lázku, rozvitom s'ľaby na obrázku...")

Myšlienky:

„Hviezdoslav na každom poli, na každej lúke poetického tvorenia daroval nám bohaté dary a medzi nimi nesmrteľné skvosty, povznášajúce náš národ a jeho jazyk, jeho mladú slovesnosť na vysokú úroveň, ktorú už nemožno nevidieť, neoceniť...“ (S. H. Vajanský)

„U nás, kde niet národného verejného života ani škôl, s národom cítiaci básnik je ešte väčším požehnaním ako u národov samostatných. Básnik trpí so svojím rodom a – neprestáva pracovať preň...“ (J. Škultéty)

„Hviezdoslav nevytvára nové slová, to je predsudok. On len využíva to lexikálne bohatstvo, zásobu, ktorú mu dal k dispozícii slovenský spisovný jazyk. V tom čase, teda od sedemdesiatych rokov, mal už ustálenú spisovnú normu. Množstvo prvkov bolo v ňom aj z nárečia, z dialektu, konkrétne napríklad oravského. Hviezdoslavov slovník je aj preto taký zložitý, náročný na porozumenie, že obsahuje neuveriteľné množstvo termínov, napríklad pre roľnícke práce, ktoré on berie ako samozrejmé, pretože mu boli známe od detstva. Ďalšia vrstva v lexike je vysoko intelektuálna. Sú tam termíny z právnickej oblasti - poslovenčované, potom termíny zo svetovej kultúrnej histórie, reálie z antiky a filozofické termíny. On nie je ťažký preto, že má ťažkú reč, ale preto, že jeho tematická skladba, to o čom píše, je zložitá...“ (S. Šmatlák)

„On nie je modernista v estetickom zmysle. Keby sme ho už veľmi chceli zaradiť do nejakého nadnárodného prúdu, skôr by sme ho mohli zaradiť do slovenskej verzie parnasizmu. Do lyriky zavádzal umelé formy - strofické formy európskej poézie od stredovekých trubadúrov. Zo štúrovskej poézie bol pre Hviezdoslava najcennejší Sládkovič, ktorý je najumeleckejší po formálnej stránke. Hviezdoslav je samozrejme moderný, keď ho porovnáme s romantickou poéziou. Je moderný, ale nie je modernista. On rozšíril hranice poézie tematicky, formou i jazykovo. Moderným básnickým postojom Hviezdoslav otvoril priestor aj pre Krasku – celá jeho lyrika je o sebe, o ňom samom, o tom, čo prežíva...“ (S. Šmatlák)

„... Hviezdoslav chcel obhospodáriť celú oblasť umeleckej literatúry. V iných – rozvinutejších literárnych kultúrach to robia celé generácie tvorcov a on to robil sám. Keď písal Vlkolínsku epopej - Ežo a Gábor – v deväťdesiatych rokoch, vtedy sa v európskej poézii veršovaná epika nenosila, to už bolo pasé, tieto veľké epické formy, epické romány. Vtedy dobýjal európske literatúry symbolizmus – Baudelaire, Verlaine, Rimbaud a Mallarmé. Napriek tomu je Hviezdoslavov text nesmierne živý...“ (S. Šmatlák)